

Kamil Wiśniewski

Przedsiębiorstwa innowacyjne w procesie budowania gospodarki opartej na wiedzy

Zarządzanie. Teoria i Praktyka nr 3 (13), 3-8

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Przedsiębiorstwa innowacyjne w procesie budowania gospodarki opartej na wiedzy / Innovative enterprises in the process of building a knowledge-based economy

Adres do korespondencji:e-mail: kamil.wisniewski@ujk.edu.pl**ABSTRACT**

The purpose of this article is to define the role of innovative enterprises in the process of creating a knowledge-based economy in Poland. The study presents the main differences in the functioning of enterprises in the industrial economy and knowledge-based economy. Also characterized pillars on which to base the construction of knowledge-based economy in Poland. In addition, it determined the

importance of innovative companies for the development of these pillars. Article completed deliberations on ways to support innovative companies as a key factor in the process of building a knowledge-based economy. The study reviews the subject literature, applying a descriptive method.

KEY WORDS: INNOVATION; INNOVATIVENESS; KNOWLEDGE; KNOWLEDGE MANAGEMENT; INNOVATIVE ENTERPRISE; KNOWLEDGE-BASED ECONOMY.

1. WPROWADZENIE

Wiedza stanowi kluczowy zasób innowacyjnego przedsiębiorstwa, który umożliwia mu generowanie i rentowne komercjalizowanie innowacji na globalizującym się rynku. W wymiarze makroekonomicznym wiedza jest domeną konkurencyjnych oraz innowacyjnych systemów gospodarczych określanymi mianem gospodarek opartych na wiedzy (GOW). Polska aspiruje do stworzenia GOW, w związku z czym poszukuje się filarów, na których należy budować GOW oraz czynników mogących zdynamizować ten proces. W związku z powyższym celem niniejszego artykułu jest określenie roli innowacyjnych przedsiębiorstw w procesie tworzenia w Polsce GOW.

2. INNOWACYJNE PRZEDSIĘBIORSTWA W GOW

Według „Oslo Manual” stanowiącej powszechnie stosowany międzynarodowy standard metodologiczny w krajach prowadzących badania statystyczne związane

z innowacjami, przedsiębiorstwem innowacyjnym jest takie, które w badanym okresie wprowadziło co najmniej jedną innowację. Zgodnie z tą metodologią innowacja oznacza „wdrożenie nowego lub znacznie ulepszonego produktu (wyrobu/usługi) lub procesu, nowego działania marketingowego lub nowej metody organizacyjnej w praktyce biznesowej, organizacji miejsca pracy lub relacji zewnętrznej” (Oslo Manual..., 2005: 46-47).

Innowacje oraz innowacyjne przedsiębiorstwa zyskują na znaczeniu w kontekście popularyzacji koncepcji GOW. Pojęcie GOW wprowadzone zostało w latach dziewięćdziesiątych XX wieku – wówczas to, w ramach badań dotyczących wzrostu gospodarczego stwierdzono, że znaczący udział w tworzeniu dochodu narodowego mają zasoby niematerialne (Beliczyński, Mesjasz i Stabryła, 2009: 169). Z czasem znaczenie problematyki GOW oraz potrzeba odniesienia się do tego zagadnienia zostały dostrzeżone przez organizacje międzynarodowe. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju określiła GOW jako bezpośrednio opartą na generowaniu, dystrybucji oraz wykorzystywaniu wiedzy i informacji

(The Knowledge-Based Economy, 1996: 7). Z kolei Bank Światowy, w celu odzwierciedlenia rosnącego znaczenia wiedzy w gospodarce zdefiniował GOW jako taką, w której organizacje i ludzie nabywają, tworzą, rozpowszechniają i wykorzystują wiedzę efektywniej, dla dynamicznego rozwoju społeczno-gospodarczego (Knowledge for Development, 2015).

Biorąc pod uwagę szeroki zakres pojęcia GOW i jego permanentną ewolucję można przyjąć, że jest ono swego rodzaju metaforą, przez co nie ma konieczności i możliwości jego jednoznacznego pojmowania. W związku z tym w definicjach tego pojęcia eksponuje się i uszczegóławia główne cechy GOW (Beliczyński, Mesjasz i Stabryła, 2009: 169, 171). Przykładowo takie podejście do definiowania GOW reprezentuje M. Klonowska-Matynia (2010: 228), która wskazuje, że GOW to taka, którą charakteryzuje:

- rosnące znaczenie sektora wiedzy odzwierciedlane przez wzrost jego udziału w zatrudnieniu i tworzeniu produktu krajowego brutto (PKB),
- szybkie tempo zmian technologicznych,
- coraz ważniejsza rola technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych w procesie rozwoju gospodarki,
- sukcesywnie wzrastający popyt na generowaną wiedzę,
- udoskonalanie przez organizacje systemowego zarządzania wiedzą (ZW).

Nastanie ery GOW spowodowało zatem zmianę koncepcji działania przedsiębiorstw. Porównanie uwarunkowań gospodarczych determinujących funkcjonowanie organizacji w ramach gospodarki przemysłowej i GOW zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Uwarunkowania funkcjonowania firm w realiach gospodarki przemysłowej i GOW

Aspekty działalności przedsiębiorstw	Gospodarka przemysłowa (industrialna)	GOW
Kluczowy cel	Maksymalizacja zysku	Wzrost wartości majątku interesariuszy, firmy oraz poprawa jej pozycji rynkowej
Podejście do prowadzenia działalności gospodarczej	Obejmowanie zakresem działań wszystkich obszarów funkcjonalnych	Koncentracja na kluczowych kompetencjach z wykorzystaniem outsourcingu
Podstawowy zasób	Kapitał finansowy	Wiedza
Styl zarządzania	Oparty na nakazach i kontroli	Partycypacyjny

Aspekty działalności przedsiębiorstw	Gospodarka przemysłowa (industrialna)	GOW
Oczekiwania wobec menedżerów	Kwalifikacje formalne	Wysoki poziom kompetencji, interdyscyplinarna wiedza, umiejętność szybkiego uczenia się i dzielenia się wiedzą
Zakres partycypacji pracowniczej w zarządzaniu firmą	Adekwatny do zajmowanego stanowiska	Proporcjonalny do reputacji, posiadanej wiedzy i umiejętności
Postrzeganie pracowników	Jako kosztu	Jako inwestycji i źródła wartości przedsiębiorstwa
Motywacja pracowników	Stymulowana przez bodźce finansowe	Wynikająca z satysfakcji czerpanej z wykonywania pracy z pasją
Charakter zatrudnienia	Stabilne, bez zmian stanowisk, głównie w oparciu o umowy o pracę na czas nieokreślony	Zależne od wyników przedsiębiorstwa, rotacja stanowisk, praca na podstawie krótkoterminowych umów
Kultura organizacyjna	Oparta na posłuszeństwie, polegającym na wykonywaniu poleceń przez pracowników bez większego zaangażowania intelektualnego w wykonywaną przez nich pracę	Kultura wiedzy wymagająca od wszystkich pracowników dużego zaangażowania, której budowie sprzyjają szkolenia z zakresu ZW oraz kształtowanie wzajemnego zaufania i otwartości
Struktura organizacyjna	Hierarchiczna (głównie zbiurokratyzowana i scentralizowana)	Elastyczna, sieciowa, płaska lub hipertekstowa
Strategia rynkowa	Ukierunkowana na konkurencję i wzrost udziału w rynku	Zorientowana na maksymalizację udziału w budżecie klienta i kooperację
Wartość rynkowa	Wynikająca z posiadanych aktywów rzeczowych i finansowych	Zależna od posiadanych zasobów niematerialnych
Rynek docelowy i zasięg konkurencji	Regionalny, krajowy	Globalny
Główne czynniki konkurencyjności	Kapitał finansowy, zasoby materialne	Wiedza, innowacje, kapitał intelektualny
Otoczenie rynkowe	Stabilne, przewidywalne	Turbulentne, nieprzewidywalne
Relacje z klientami	Jednokierunkowe, nawiązywane przy okazji transakcji rynkowych	Interaktywne, tworzone w ramach współpracy
Podejście do zmian	Postrzegane jako zagrożenie	Traktowane jako okazja
Rozwój firmy	Liniowy, możliwy do przewidzenia	Chaotyczny, trudny do przewidzenia, stanowiący odpowiedź na pojawiające się w otoczeniu szanse
Stosowanie innowacyjnych technologii	Ważne	Niezbędne

Aspekty działalności przedsiębiorstw	Gospodarka przemysłowa (industrialna)	GOW
Dominujący sektor	Przemysł ciężki	Usługowy, oparty na procesach związanych z wiedzą
Kluczowy wynalazek	Linia montażowa	Internet
Kluczowa technologia	Automatyzacja i mechanizacja	Innowacyjne technologie informatyczne i telekomunikacyjne
Produkt	Materiałny	Oparty na wiedzy
Cykl życia produktu	Długi	Krótki
Produkcja	Masowa	Krótkie serie produktów, duża różnorodność towarów dobrze dopasowanych do potrzeb klientów
Zarządzanie produkcją	Skoncentrowane na wewnętrznych procesach	Oparte na łańcuchu wartości
Współdziałanie	Sporadyczne, zwłaszcza pomiędzy konkurencyjnymi firmami	Powszechne aliance strategiczne i współdziałanie w oparciu o komplementarne zasoby, również pomiędzy konkurencyjnymi przedsiębiorstwami

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (Kaczmarek i Walczak, 2009: 145), (Strojny, 2000a: 6), (Strojny, 2000b: 24).

W realiach GOW wartość przedsiębiorstw w dużym stopniu determinowana jest przez ich zasoby wiedzy i efektywność ich wykorzystania na potrzeby wewnętrzne i w postaci oferty rynkowej. O konkurencyjności firm decyduje ich zdolność do generowania, absorbowania i wdrażania innowacji, których źródłem jest wiedza wykorzystywana w procesach innowacji, coraz częściej realizowanych w ramach sieci współpracujących podmiotów (Dolińska, 2010: 7, 36). Spektrum zmian, które dotyczą przedsiębiorstw, a są związane z procesem transformacji gospodarczej jest szerokie i można przypuszczać, że zarówno liczba zmian, jak i ich znaczenie będą wzrastać.

3. KONCEPCJA BUDOWY GOW W POLSCE

W XXI wieku dla krajów podejmujących starania zmierzające do osiągnięcia wysokiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i konkurencyjności wyzwaniem staje się budowa GOW, w której kluczową rolę odgrywają innowacje. Przejście do takiego modelu gospodarki oznacza jej reorientację z materiałochłonnej na gospodarkę opierającą się na wiedzy i innowacjach. W wyniku takiej transformacji, konkurowanie pomiędzy państwami na bazie zasobów materialnych jest sukcesywnie zastępowane przez konkurencję w oparciu o zasoby nie-

materialne (Kukuła, 2010: 161-162). Zgodnie z ramami opracowanymi przez Bank Światowy, państwa zainteresowane budową GOW powinny oprzeć swoją strategię działania na następujących filarach:

1. Dyscyplina ekonomiczna i instytucjonalna, zachęcająca do efektywnego wykorzystywania wiedzy oraz rozwijania przedsiębiorczości.
2. Wykształcone społeczeństwo posiadające wszechstronne umiejętności, zdolne do generowania wiedzy, dzielenia się nią i jej wykorzystywania.
3. Efektywny system innowacyjny obejmujący firmy, centra badawcze, wyższe uczelnie i inne organizacje, który pozwala na ich włączenie w rosnący zasób globalnej wiedzy.
4. Technologie informacyjne i komunikacyjne, pozwalające na sprawną komunikację oraz rozpowszechnianie i przetwarzanie informacji.

Dla rozwoju poszczególnych filarów GOW w danym kraju niezbędne jest efektywne wykorzystywanie wiedzy dzięki odpowiedniej polityce i koordynacji, wsparciu instytucjonalnemu oraz realizacji licznych i kosztownych inwestycji (Knowledge for Development, 2015).

W.M. Grudzewski oraz I.K. Hejduk proponują kontynuowanie procesu budowy GOW w Polsce w oparciu o sześć filarów gospodarczych. Charakterystykę tych filarów wraz z rekomendacjami dotyczącymi ich wsparcia zawarto w tabeli 1.

Tabela 2. Filary, na których należy oprzeć budowę GOW w Polsce i możliwości ich wsparcia

Filary GOW	Charakterystyka filarów GOW	Czynniki wspierające filary GOW
System innowacyjności	To całokształt działań ukierunkowanych na wspieranie procesów innowacyjnych zachodzących w gospodarce, począwszy od powstania pomysłów, a skończywszy na komercjalizacji innowacji i ich udoskonalaniu. Bazuje on na założeniu, że innowacyjność to jeden z najważniejszych czynników rozwoju gospodarki, który należy stymulować.	– Szeroka oferta niskooprocentowanych kredytów dla innowacyjnych przedsiębiorstw. – Łatwo dostępne gwarancje udzielane przez podmioty publiczne na kredyty związane z innowacjami. – Mechanizm transferu wiedzy (w wymiarze krajowym i globalnym) obejmujący m.in. wyższe uczelnie, jednostki badawczo-rozwojowe i przedsiębiorstwa.

Filary GOW	Charakterystyka filarów GOW	Czynniki wspierające filary GOW
System edukacyjny	Nowoczesny system kształcenia ustawicznego tworzący kluczową infrastrukturę GOW. Stanowi bowiem ważny czynnik rozwoju społeczeństwa kreujującego GOW, które powinno być złożone z ludzi nieustannie uczących się, twórczych i umiejących szybko przystosować się do zmiennych warunków otoczenia.	– Inwestowanie w rozwój szkolnictwa na wszystkich jego poziomach. – Rozbudowany system stypendialny. – Efektywne programy i metody nauczania.
System informacyjno-komunikacyjny	Ma na celu wsparcie procesów związanych z udostępnianiem wiedzy obywatelom (m.in. lokalizowanie, pozyskiwanie, transfer). Tworzy bazę dla pozostałych filarów GOW, np. umożliwiając edukację za pośrednictwem Internetu. Efektywność tego systemu zależy od dostępności infrastruktury informacyjno-komunikacyjnej oraz poziomu umiejętności korzystania z niej przez społeczeństwo.	– Duża konkurencyjność rynku telekomunikacyjnego. – Powszechna dostępność szerokopasmowego Internetu. – Cyfryzacja administracji publicznej. – Wirtualizacja i upowszechnianie wiedzy, np. zawartej w czasopiśmie naukowych. – Kształtowanie umiejętności korzystania z systemu informacyjno-komunikacyjnego przez społeczeństwo.
ZW na poziomie organizacji	Skuteczne ZW w organizacjach, a zwłaszcza w przedsiębiorstwach jest niezbędne do budowy GOW. Na poziomie mikroekonomicznym ważne jest tworzenie organizacji opartych na wiedzy, które systemowo ZW. Dla takich organizacji wiedza stanowi zasób o znaczeniu strategicznym, którym należy efektywnie gospodarować.	– Umiejętne zarządzanie wszystkimi procesami z udziałem wiedzy. – Edukacja kadry zarządzającej organizacjami w obszarze systemowego ZW. – Intensyfikacja działalności badawczo-rozwojowej dotyczącej ZW i nowych koncepcji organizacji opartych na wiedzy.
Aspekt regionalny	Kluczowym instrumentem budowy GOW na poziomie regionalnym jest kreowanie regionalnych systemów innowacyjnych, m.in. w oparciu o wdrażane regionalne strategie innowacji. ZW w regionach musi być spójne z działaniami na rzecz tworzenia GOW na szczeblu centralnym.	– Inspirowanie społeczności przez władze samorządowe do działań na rzecz tworzenia GOW oraz popularyzacja partnerstwa publiczno-prywatnego. – Stymulowanie konkurencyjności regionów i tworzenia przez nie powiązań sieciowych. – Uwzględnienie w ramach budowy GOW specyfiki regionów, ich tożsamości kulturowej i struktury społeczno-politycznej.

Filary GOW	Charakterystyka filarów GOW	Czynniki wspierające filary GOW
Otoczenie instytucjonalno-biznesowe	Otoczenie to ma pośredni wpływ na tworzenie GOW, co wynika z sił działających w kilku wymiarach, takich jak wymiar: ekonomiczny, kapitałowy, socjokulturowy, polityczny i techniczny. Przykładowo na wymiar ekonomiczny wpływa m.in. inflacja, koszty utrzymania, czy podaż pieniądza. Z kolei wymiar socjokulturowy wiąże się bezpośrednio z wartościami społecznymi i określa na jakie innowacyjne produkty będzie popyt na rynku.	– Wspieranie podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej. – Wprowadzenie nowych norm prawnych ułatwiających egzekwowanie umów. – Wzrost konkurencji pomiędzy organizacjami i pracownikami na rynku, co ma motywować do wykorzystywania w szerszym zakresie wiedzy i umiejętności. – Wspieranie inwestujących w przedsiębiorstwa wysokiej techniki.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (Grudzewski i Hejduk, 2004: 16-19, 27-39).

Budowa GOW w Polsce jest procesem trudnym i długotrwałym z uwagi chociażby na to, że stosunkowo niedawno nastąpiło odejście od gospodarki centralnie planowanej. Transformacja gospodarcza pozwoliła jednak na zainicjowanie szeregu zmian ukierunkowanych na rozwój społeczno-gospodarczy. W zdynamizowaniu tych przekształceń pomogło stowarzyszenie Polski z Wspólnotami Europejskimi, a następnie wstąpienie do Unii Europejskiej. Jednak z uwagi na poziom skomplikowania procesu tworzenia GOW, wysokie koszty i konieczność przełamania licznych barier, trudno oszacować kiedy polską gospodarkę będzie można określić jako opartą na wiedzy (Kukuła, 2010: 161-162).

4. INNOWACYJNE PRZEDSIĘBIORSTWA JAKO DETERMINANTA PROCESU TWORZENIA GOW

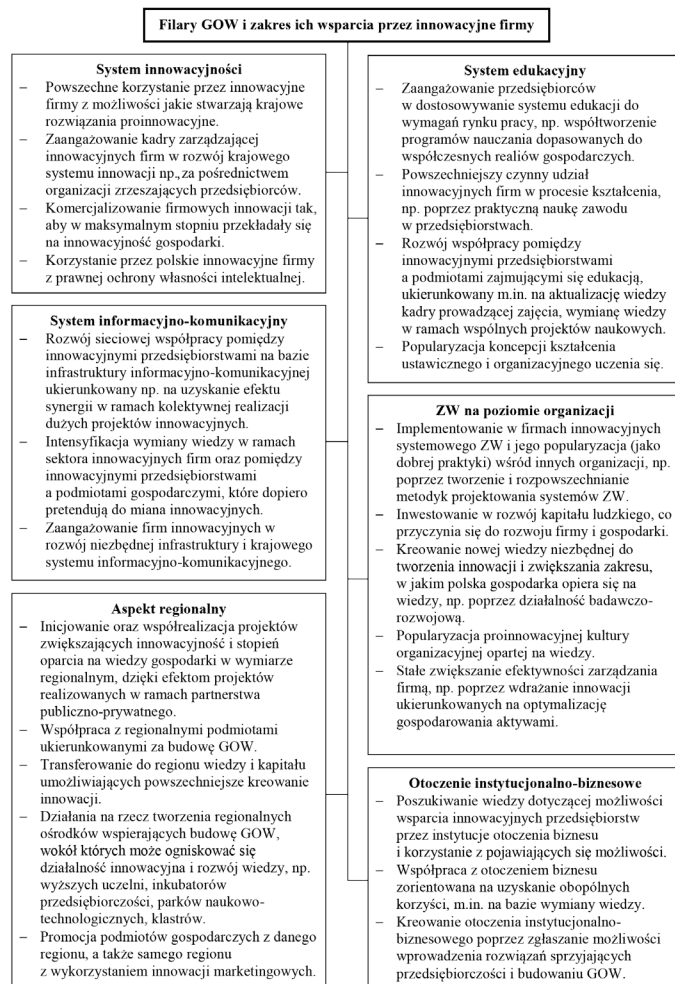
Rola innowacyjnych przedsiębiorstw w ramach polskich aspiracji do budowy GOW jest wieloaspektowa i dotyczy wszystkich filarów, na których można oprzeć proces tworzenia takiej gospodarki. Sposoby zaangażowania innowacyjnych firm w złożony i długotrwały proces budowy GOW przedstawiono na rysunku 1.

W celu odzwierciedlenia wielowątkowej roli innowacyjnych przedsiębiorstw w procesie budowania polskiej GOW, posłużono się klasyfikacją filarów GOW autorstwa W.M. Grudzewskiego i I.K. Hejduk (2004: 15), a następnie zaproponowano autorskie ujęcie roli innowacyjnych przedsiębiorstw w kreowaniu poszczególnych filarów GOW. W pierwszym filarze, dotyczącym krajowego systemu innowacyjności, rola innowacyjnych firm sprowadza się głównie do aktywnego korzystania z możliwości, jakie stwarza on w obszarze związanym

z innowacjami i współtworzenia tego systemu dla lepszego zaaranżowania go do swoich potrzeb. W drugim filarze, innowacyjne przedsiębiorstwa mają za zadanie współuczestnictwo w procesie dopasowywania systemu edukacji do zmieniających się wymagań rynku pracy. Ponadto innowacyjne firmy, które na ogół dysponują nowoczesnymi technologiami i parkiem maszynowym, aktywnie włączają się w proces kształcenia zarówno w ramach szkolnictwa (praktyki, staże), jak i poprzez podnoszenie kwalifikacji pracowników zgodnie z koncepcją kształcenia ustawicznego. Z kolei przy pomocy systemu informacyjno-komunikacyjnego innowacyjne przedsiębiorstwa współpracują z innymi podmiotami, np. w celu rozbudowy tego systemu, realizacji wspólnych projektów i wymiany wiedzy. Ważne, aby wszystkie innowacyjne firmy stanowiły wzór i źródło dobrych praktyk w zakresie systemowego ZW, tworzenia kultury organizacyjnej opartej na wiedzy, czy efektywności zarządzania firmą.

Co ważne, działalność innowacyjnych firm sprzyja budowie GOW nie tylko w skali ogólnopolskiej, ale i regionalnej. Ma to miejsce m.in. za sprawą transferu do regionu wiedzy i środków niezbędnych do kreowania i komercjalizowania innowacji, czy zaangażowania na rzecz tworzenia regionalnych podmiotów niezbędnych w GOW. Warto podkreślić, że aktywność innowacyjnych firm, wpisująca się w rozwój poszczególnych filarów gospodarki, jest ściśle powiązana z tą, dotyczącą pozostałych filarów GOW. Widać to na przykładzie współpracy tych firm z podmiotami stanowiącymi otoczenie instytucjonalno-biznesowe, które angażują się w każdym aspekcie tworzenia GOW.

Rysunek 1. Innowacyjne przedsiębiorstwa w procesie budowy filarów GOW

Źródło: opracowanie własne.

5. PODSUMOWANIE

Wiedza i skuteczne zarządzanie nią w wymiarze organizacyjnym i ogólnogospodarczym stanowi podstawę tworzenia innowacji i budowy GOW. Podmiotami wiodącymi w zakresie systemowego ZW na potrzeby realizacji procesów innowacyjnych są firmy określane mianem innowacyjnych. Przedsiębiorstwa te wpisują się w koncepcję budowy polskiej GOW, przyczyniając się do rozwoju wszystkich filarów tej gospodarki. Warto zatem stymulować rozwój innowacyjnych przedsiębiorstw, które mogą zadecydować o powodzeniu polskich starań ukierunkowanych na transformację gospodarki w kierunku GOW. Niezbędny jest do tego m.in. dalszy rozwój krajowego systemu innowacyjności, infrastruktury informacyjno-komunikacyjnej, sieci proprzedsiębiorczych instytucji otoczenia biznesu, a także kształcenie przyszłych kadr w odpowiedzi na aktualne potrzeby rynku pracy.

LITERATURA

1. Beliczyński J., Mesjasz Cz., Stabryła A. (2009). *Podstawy teoretyczne gospodarki opartej na wiedzy*, w: *Doskonalenie struktur organizacyjnych przedsiębiorstw w gospodarce opartej na wiedzy*, red. A. Stabryła. Warszawa.
2. Dolińska M. (2010). *Innowacje w gospodarce opartej na wiedzy*, Warszawa.
3. Grudzewski W.M., Hejduk I.K. (2004). *Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwach*, Warszawa.
4. Kaczmarek B., Walczak W. (2009). *Zarządzanie wiedzą we współczesnych przedsiębiorstwach. Ujęcie multidyscyplinarne*, Łódź.
5. Klonowska-Matynia M. (2010). *Zawody i kompetencje pracownicze w gospodarce wiedzy*, w: *Przedsiębiorstwo XXI wieku. Szanse i zagrożenia. Tom 1*, red. M. Kozaczka, Stalowa Wola.
6. *Knowledge for Development*, Bank Światowy, <<http://go.worldbank.org/94MMDLIVF0>>, 27.10.2015.
7. Kukuła A.J. (2010). *Bariery przy budowie regionalnej gospodarki opartej na wiedzy w województwach Polski Wschodniej*, w: *Przedsiębiorstwo XXI wieku. Szanse i zagrożenia. Tom 1*, red. M. Kozaczka, Stalowa Wola.
8. *Oslo Manual. Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, Third Edition, OECD, Eurostat, Paris 2005.
9. Strojny M. (2000a). *Teoria i praktyka zarządzania wiedzą*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*” nr 10, s. 6-9.
10. Strojny M. (2000b). *Więcej wiedzieć – więcej mieć. Rola menedżera wiedzy w nowoczesnych organizacjach*, „*Personel*” nr 9, s. 23-25.
11. *The Knowledge-Based Economy*, OECD, Paris 1996.